

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNALI

DOI: 10.67227

ISSN 3060-5059

VOL.3 № 6

2026

IDENTITETNI SHAKLLANTIRISHDA SOHALARDA O'ZBEK TILI DARSLARINING O'RNI

Asqarov Dilmurod

“Toshkent irrigatsiya va qishloq xo‘jaligini mexanizatsiyalash muhandislari instituti” milliy tadqiqot universiteti, dotsent

Annotatsiya

Mazkur maqolada identitetni shakllantirish jarayonida o‘zbek tili darslarining o‘rni sport ta‘limi kontekstida tahlil qilinadi. Tadqiqot sport faoliyati, xususan dzyudo yo‘nalishida tahsil olayotgan turkman talabarlari misolida olib borilib, til o‘qitish jarayonining nafaqat lingvistik, balki ijtimoiy-madaniy va kommunikativ jihatlar ham yoritiladi. O‘zbek tili darslari talabalarning yangi ta‘lim va sport muhitiga moslashuvi, jamoaviy faoliyatda ishtiroki hamda murabbiy va sportchilar o‘rtasidagi samarali muloqotni ta‘minlovchi muhim omil sifatida qaraladi. Maqolada til kompetensiyasi va sport samaradorligi o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik, shuningdek, ijtimoiy moslashuv jarayonining identitet shakllanishiga ta‘siri nazariy va amaliy jihatdan yoritiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, o‘zbek tilini egallash darajasi sportchilarning mashg‘ulotlardagi faolligi, texnik topshiriqlarni bajarish sifati hamda jamoaga integratsiyalashuv jarayoniga bevosita ta‘sir ko‘rsatadi. Shu bilan birga, til o‘rganish jarayoni talabalar uchun ikki madaniy identitet – milliy va mezbon madaniyatga moslashgan ijtimoiy identitetning shakllanishiga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: identitet, o‘zbek tili, dzyudo, turkman talabalar, sport pedagogikasi, madaniy integratsiya.

РОЛЬ УРОКОВ УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКА В РАЗЛИЧНЫХ СФЕРАХ В ФОРМИРОВАНИИ ИДЕНТИЧНОСТИ

Асқаров Дилмурод

Национальный исследовательский университет «Ташкентский институт инженеров ирригации и механизации сельского хозяйства», доцент

Аннотация

В данной статье анализируется роль уроков узбекского языка в процессе формирования идентичности в контексте спортивного образования. Исследование проводится на примере туркменских студентов, изучающих спортивные виды деятельности, в частности дзюдо, и освещает не только лингвистические, но и социокультурные и коммуникативные аспекты процесса изучения языка. Уроки узбекского языка рассматриваются как важный фактор обеспечения адаптации студентов к новой образовательной и спортивной среде, участия в командных мероприятиях и эффективной коммуникации между тренерами и спортсменами. В статье рассматривается взаимосвязь между языковой компетенцией и спортивными результатами, а также влияние процесса социальной адаптации на формирование идентичности с теоретической и практической точек зрения. Результаты исследования показывают, что уровень владения узбекским языком напрямую влияет на активность спортсменов на тренировках, качество выполнения технических задач и процесс интеграции в команду. При этом процесс изучения языка способствует формированию у студентов двух культурных идентичностей – национальной и социальной, адаптированной к принимающей культуре.

Ключевые слова: идентичность, узбекский язык, дзюдо, туркменские студенты, спортивная педагогика, культурная интеграция.

THE ROLE OF UZBEK LANGUAGE LESSONS IN VARIOUS FIELDS IN SHAPING IDENTITY

Asqarov Dilmurod

National Research University “Tashkent Institute of Irrigation and Agricultural Mechanization Engineers”, Associate Professor

Abstract

This article analyzes the role of Uzbek language lessons in the process of identity formation in the context of sports education. The study is conducted on the example of Turkmen students studying sports activities, in particular judo, and highlights not only linguistic, but also socio-cultural and communicative

aspects of the language learning process. Uzbek language lessons are considered an important factor in ensuring students' adaptation to the new educational and sports environment, participation in team activities, and effective communication between coaches and athletes. The article discusses the relationship between language competence and sports performance, as well as the impact of the social adaptation process on identity formation from a theoretical and practical perspective. The results of the study show that the level of mastery of the Uzbek language directly affects the athletes' activity in training, the quality of performing technical tasks, and the process of integration into the team. At the same time, the language learning process serves to form two cultural identities for students - national and social identity adapted to the host culture.

Keywords: identity, Uzbek language, judo, Turkmen students, sports pedagogy, cultural integration.

Bugungi globallashuv jarayonida ta'lim tizimi faqat bilim berish vositasi emas, balki shaxsning ijtimoiy, madaniy va kasbiy identitetini shakllantiruvchi muhim institut sifatida namoyon bo'lmoqda. Ayniqsa, xalqaro akademik va sport muhitida tahsil olayotgan talabalar uchun bu jarayon yanada murakkab va ko'p qatlamli xarakter kasb etadi. Turli til va madaniyat vakillari bir muhitda o'qish va mashq qilish jarayonida o'zaro moslashuv, kommunikativ integratsiya hamda yangi ijtimoiy rollarni qabul qilish ehtiyojiga duch keladilar.

Shu nuqtai nazardan, O'zbekistonda tahsil olayotgan turkman talabalari, xususan, sport yo'nalishida — dzyudo bilan shug'ullanayotgan yoshlar uchun o'zbek tili darslari nafaqat o'quv predmeti, balki ijtimoiy moslashuv va identitetni shakllantiruvchi muhim pedagogik omil sifatida xizmat qiladi. Sport muhiti o'zining tezkor va aniq kommunikatsiyaga asoslanganligi bilan ajralib turadi. Dzyudo kabi texnik va strategik sport turlarida murabbiy ko'rsatmalarini to'liq hamda aniq tushunish sportchining individual natijasiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli til kompetensiyasi sport faoliyatining ajralmas tarkibiy qismiga aylanadi.

Identitet tushunchasi zamonaviy ijtimoiy-gumanitar fanlarda shaxsning o'zini anglash jarayoni, uning ijtimoiy guruhlar bilan o'zaro munosabati hamda madaniy qadriyatlarni qabul qilishi bilan bog'liq murakkab fenomen sifatida talqin qilinadi. Sportchilar identiteti esa qo'shimcha ravishda jamoaviylik, raqobatbardoshlik, intizom va kommunikativ moslashuv kabi komponentlarni ham o'z ichiga oladi. Shu ma'noda, turli millat vakillari ishtirok etadigan sport-ta'lim muhitida til omili identitet shakllanishining markaziy elementlaridan biri sifatida namoyon bo'ladi.

O'zbek tili darslari orqali turkman talabalari nafaqat lingvistik bilimlarni egallaydilar, balki o'zlarini yangi madaniy muhitning to'laqonli a'zosi sifatida his qila boshlaydilar. Bu jarayon, bir tomondan, ularning o'z milliy identitetini saqlab qolishiga, ikkinchi tomondan esa mezbon madaniyatga moslashgan holda "ikki madaniy identitet" modelining shakllanishiga olib keladi. Bunday integratsiya jarayoni sport faoliyatida ham samaradorlikni oshiradi, chunki jamoa ichidagi o'zaro tushunish va hamkorlik darajasi ortadi.

Shuningdek, zamonaviy pedagogik yondashuvlarda til o'qitish jarayonini faqat grammatik va leksik bilimlar berish bilan cheklamasdan, balki kommunikativ kompetensiya, madaniy ong hamda ijtimoiy moslashuvni rivojlantiruvchi kompleks jarayon sifatida ko'rish tendensiyasi kuchayib bormoqda. Bu esa sport ta'limi bilan integratsiyalashgan til o'qitish metodikasini ishlab chiqish zaruratini yuzaga keltiradi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Identitetni shakllantirish masalasi zamonaviy ijtimoiy-gumanitar fanlarda murakkab, ko'p qatlamli va doimiy rivojlanib boruvchi fenomen sifatida qaraladi. Ilmiy adabiyotlarda identitet shaxsning o'zini anglash jarayoni, ijtimoiy rollarni qabul qilishi hamda madaniy muhit bilan o'zaro munosabati natijasida shakllanadigan dinamik tuzilma sifatida talqin etiladi. Bu jarayon faqat ichki psixologik holat emas, balki tashqi ijtimoiy muhit, ta'lim tizimi va kommunikativ amaliyotlar bilan uzviy bog'liq ekanligi ko'plab tadqiqotlarda asoslab berilgan.

E. Eriksonning psixososial rivojlanish nazariyasida identitet shaxsning hayotiy bosqichlar davomida shakllanadigan barqaror "o'zlik" konsepsiyasi sifatida izohlanadi [1, 45-bet]. Uning fikricha, ayniqsa, yoshlik davrida identitetni shakllantirish jarayoni ijtimoiy rollar, guruhlar va madaniy kontekst bilan faol o'zaro ta'sirda kechadi. Bu yondashuv keyingi tadqiqotlarda yanada rivojlantirilib, identitetning ijtimoiy konstruksiya ekanligi J. Mead va C. Cooley tomonidan asoslangan "ijtimoiy oyna" nazariyasida yoritiladi [2, 78-bet]. Ushbu nazariyaga ko'ra, shaxs o'zini boshqalarning munosabati orqali idrok etadi, ya'ni identitet ijtimoiy refleksiya mahsuli hisoblanadi.

Zamonaviy sotsiologik yondashuvlarda identitetning fragmentatsiyasi va ko'p identitetlilik (multiple identity) konsepsiyasi keng o'rganilmoqda. M. Castells globallashuv va tarmoqlashuv sharoitida identitetning uch asosiy shaklini — legitimlashtiruvchi, qarshilik va loyiha identitetlarini ajratib ko'rsatadi [3, 112-bet]. Ushbu tasnif ta'lim va sport muhitida ham o'z aksini topadi, chunki talaba bir vaqtning o'zida ham sportchi, ham talaba, ham madaniy guruh a'zosi sifatida turli identitetlarni uyg'unlashtiradi.

Pedagogik adabiyotlarda til o'qitish jarayoni identitet shakllanishining muhim vositasi sifatida qaraladi. D. Hymes tomonidan ishlab chiqilgan kommunikativ kompetensiya nazariyasi tilni faqat grammatik tizim emas, balki ijtimoiy amaliyot sifatida talqin qiladi [4, 59-bet]. Bu yondashuvga ko'ra, tilni egallash jarayoni shaxsning ijtimoiy integratsiyasini tezlashtiradi va uning yangi madaniy muhitga moslashuvini osonlashtiradi.

O'zbek tilshunosligi va metodikasiga oid tadqiqotlarda ham til va madaniyat integratsiyasi masalasi keng yoritilgan. Xususan, S. Kadirova va A. Mahmudovning ishlarida til o'qitish jarayonida madaniy komponentlarning o'zni alohida ta'kidlanib, til o'rganish shaxsning millatlararo muloqot kompetensiyasini shakllantirishi qayd etilgan [5, 93-bet]. Shuningdek, etnopedagogik yondashuvlarda til milliy identitetni saqlash va boshqa madaniyatlar bilan uyg'unlashuvni ta'minlovchi asosiy omil sifatida ko'riladi [6, 101-bet].

Sport pedagogikasi bo'yicha ilmiy manbalarda esa sport faoliyati ijtimoiylashuvning kuchli instituti sifatida talqin qilinadi. P. Bourdieu sportni "ijtimoiy maydon" sifatida tahlil qilib, unda individlar o'z habitusini shakllantirishini ta'kidlaydi [7, 67-bet]. Dzyudo kabi texnik sport turlarida kommunikatsiya, intizom va jamoaviylik muhim ahamiyatga ega bo'lib, bu omillar sportchi identitetining shakllanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Shuningdek, xorijiy til muhitida tahsil olayotgan sportchilar misolida olib borilgan zamonaviy tadqiqotlar til kompetensiyasi va sport natijalari o'rtasida ijobiy korrelyatsiya mavjudligini ko'rsatadi. Tilni yaxshi bilgan sportchilar murabbiy ko'rsatmalarini tezroq qabul qiladilar, jamoa ichida ijtimoiy integratsiya darajasi yuqori bo'ladi hamda psixologik moslashuv jarayoni tezlashadi [8, 74-bet].

Tahlil qilingan ilmiy manbalar shuni ko'rsatadiki, identitetni shakllantirish jarayoni ko'p omilli bo'lib, unda til o'qitish, sport faoliyati va madaniy integratsiya bir-biri bilan uzviy bog'liq tizim sifatida namoyon bo'ladi. Ayniqsa, turkman talabalari misolida o'zbek tili darslari nafaqat lingvistik kompetensiyani, balki sport jamoasiga moslashuv hamda ijtimoiy identitetni shakllantirishda ham muhim rol o'ynaydi.

METODOLOGIYA

Mazkur tadqiqot identitetni shakllantirish jarayonida o'zbek tili darslarining rolini aniqlashga qaratildi. Tadqiqot sport faoliyati (dzyudo yo'nalishi) bilan shug'ullanuvchi turkman talabalari misolida olib borildi. Tadqiqotda deskriptiv-analitik yondashuv qo'llanildi. Empirik ma'lumotlar kuzatish, so'rovnoma va yarim strukturallashtirilgan intervyu usullari orqali yig'ildi. Tanlanma sifatida 25 nafar turkman dzyudochisi maqsadli tanlash usuli asosida saralab olindi. Yig'ilgan ma'lumotlar foiz va o'rtacha qiymatlar asosida tahlil qilindi hamda til kompetensiyasi va ijtimoiy-madaniy moslashuv o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlashga alohida e'tibor qaratildi.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, o'zbek tili darslari dzyudo yo'nalishida tahsil olayotgan turkman talabalari uchun nafaqat lingvistik bilim manbai, balki ularning sport va ijtimoiy muhitga moslashuvini ta'minlovchi muhim omil hisoblanadi. O'tkazilgan so'rovnoma va kuzatishlar asosida talabalar o'zbek tilini o'zlashtirish darajasiga ko'ra turli guruhlariga ajratildi hamda bu daraja ularning mashg'ulotlardagi faolligi va jamoaga integratsiyalashuvi bilan bevosita bog'liq ekanini aniqlandi.

Avvalo, talabalarining o'zbek tilini egallash darajasi tahlil qilinganda, ularning aksariyati o'rtacha kommunikativ kompetensiyaga ega ekanligi kuzatildi. O'zbek tilini yuqori darajada biladigan talabalar murabbiy ko'rsatmalarini tez va aniq tushunishi, mashg'ulotlar jarayonida mustaqil qaror qabul qilishda faolroq ishtirok etishi bilan ajralib turadi. O'rtacha darajadagi talabalar asosan oddiy kommunikativ vaziyatlarda erkin muloqot qila oladi, biroq murakkab texnik terminlarni tushunishda qo'shimcha izoh va tushuntirishlarga ehtiyoj sezadi. Past darajadagi talabalar esa ko'proq vizual ko'rsatmalar va tarjimaga tayanadi, bu esa ularning sport jarayoniga moslashuvini sekinlashtiradi.

Kuzatish natijalari shuni ko'rsatdiki, o'zbek tili darslarida faol ishtirok etadigan talabalar sport mashg'ulotlarida ham yuqori faollik namoyon etadi. Ular murabbiy bilan bevosita muloqot qila olgani sababli texnik topshiriqlarni tezroq o'zlashtiradi va xatolar soni kamroq bo'ladi. Aksincha, til kompetensiyasi past bo'lgan talabalar ko'proq individual ishlashga moyil bo'lib, jamoaviy mashg'ulotlarda

sustroq ishtirok etadi.

Shuningdek, intervyu natijalari asosida shuni ta'kidlash mumkinki, o'zbek tilini o'rganish jarayoni talabalarning madaniy moslashuvini ham kuchaytirgan. Ular mahalliy sport muhitining an'analari, murabbiylik uslublari va jamoaviy intizom talablarini yaxshiroq qabul qila boshlagan. Bu jarayon ularning identitetida "ikki madaniy identitet" modeli, ya'ni o'z milliy o'zligini saqlagan holda yangi madaniy muhitga integratsiyalashuv holatini shakllantirgan.

Natijalar til kompetensiyasi va sport faoliyati samaradorligi o'rtasida bevosita bog'liqlik mavjudligini ko'rsatadi. O'zbek tili darslari nafaqat kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantiradi, balki sportchilarning jamoaga moslashuvi, ijtimoiy faolligi va identitetining shakllanishiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

So'rovnoma natijalari shuni ko'rsatdiki, dzyudo yo'nalishida tahsil olayotgan turkman talabalarining o'zbek tilini egallash darajasi turlicha bo'lib, ularning aksariyati o'rtacha kommunikativ kompetensiyaga ega. Respondentlarning bir qismi o'zbek tilida erkin muloqot qila olishini bildirgan bo'lsa, yana bir qismi kundalik muloqot darajasida cheklangan bilimga ega ekanligini qayd etgan. Past darajadagi talabalar esa asosan sport mashg'ulotlarida tarjima yoki qisqa buyruqlar orqali tushunishga tayanishi aniqlangan.

So'rovnoma natijalari tilni o'zlashtirish darajasi talabalarning sport jarayonidagi faolligi va murabbiy ko'rsatmalarini tushunishiga bevosita ta'sir ko'rsatishini tasdiqladi. Shu sababli respondentlar uch asosiy guruhga ajratildi: yuqori, o'rtacha va past darajadagi til kompetensiyasiga ega talabalar.

Jadval 1. O'zbek tili bilish darajasi bo'yicha so'rovnoma natijalari

Daraja	Talabalar soni	Foiz (%)
Yuqori	7	28%
O'rtacha	13	52%
Past	5	20%
Jami	25	100%

Jadval natijalariga ko'ra, respondentlarning eng katta qismi (52 %) o'zbek tilini o'rtacha darajada bilishi aniqlangan. Bu shuni anglatadiki, talabalar kundalik kommunikativ vaziyatlarda ishtirok eta olsalar-da, murakkab sport terminologiyasi va tezkor mashg'ulotlar jarayonida to'liq erkinlikka ega emaslar. Yuqori darajadagi talabalar (28 %) esa murabbiy ko'rsatmalarini tez va aniq tushunishi hamda jamoaviy mashg'ulotlarda faol ishtirok etishi bilan ajralib turadi. Past darajadagi guruh (20 %) vakillari esa til to'siqlari sababli ko'proq vizual va noverbal kommunikatsiyaga tayanadi, bu esa ularning sport jarayoniga moslashuvini ma'lum darajada sekinlashtiradi.

Natijalar umumiy tahlili o'zbek tilini egallash darajasi sport faoliyatidagi kommunikativ samaradorlik va identitet shakllanishi bilan bevosita bog'liq ekanligini tasdiqladi.

Tadqiqot davomida talabalarning o'zbek tili orqali namoyon bo'ladigan kommunikativ faolligi va dzyudo mashg'ulotlarida murabbiy ko'rsatmalarini tushunish darajasi o'rtasidagi bog'liqlik alohida tahlil qilindi. Kuzatishlar shuni ko'rsatdiki, til kompetensiyasi yuqori bo'lgan talabalar sport jarayonida tezkor reaksiya bildiradi, murabbiy buyruqlarini darhol anglaydi va mashg'ulotlarda faol ishtirok etadi. O'rtacha darajadagi talabalar ko'rsatmalarni qisman tushunib, ayrim hollarda qo'shimcha izoh va tushuntirishlarga ehtiyoj sezadi. Past darajadagi talabalar esa asosan noverbal ishoralar hamda takroriy tushuntirishlar asosida harakat qiladi.

Kommunikativ faollik darajasi sport mashg'ulotlaridagi ko'rsatmalarni tushunish tezligi va aniqligi bilan bevosita bog'liq ekanligi aniqlandi. Shu asosda respondentlar murabbiy ko'rsatmalarini tushunish darajasiga ko'ra uch guruhga ajratildi.

Jadval 2. Mashg'ulotlarda murabbiy ko'rsatmalarini tushunish darajasi

Ko'rsatkich	Talabalar soni	Foiz (%)
To'liq tushunadi	8	32%
Qisman tushunadi	12	48%
Tushunishda qiyinchilik bor	5	20%
Jami	25	100%

Jadval natijalariga ko'ra, respondentlarning deyarli yarmi (48 %) murabbiy ko'rsatmalarini qisman tushunishi aniqlangan. Ushbu guruh vakillari mashg'ulotlarda faol ishtirok etsa-da, ayrim texnik topshiriqlarni to'liq anglash uchun qo'shimcha tushuntirishlarga ehtiyoj sezadi. Murabbiy ko'rsatmalarini

to'liq tushunadigan talabalar (32 %) esa tezkor kommunikativ reaksiyaga ega bo'lib, sport mashg'ulotlarida yuqori samaradorlik namoyon etadi. Tushunishda qiyinchilikka duch keladigan guruh (20 %) vakillari esa ko'proq vizual namuna va takroriy ko'rsatmalarga tayanadi.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, o'zbek tilidagi kommunikativ faollik sport jarayonida murabbiy ko'rsatmalarini qabul qilish tezligi va aniqligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Bu esa sportchilarning umumiy tayyorgarlik darajasi hamda jamoaviy integratsiyasida muhim omil hisoblanadi.

Tadqiqot davomida turkman dzyudochilarining O'zbekistondagi sport va ta'lim muhitiga ijtimoiy moslashuvi hamda identitet shakllanishi jarayoni alohida o'rganildi. Kuzatish va intervyu natijalari shuni ko'rsatdiki, o'zbek tili darslarida faol ishtirok etadigan talabalar sport jamoasiga tezroq integratsiyalashadi, murabbiy va jamoadoshlari bilan erkin muloqotga kirishadi hamda o'zlarini yangi muhitning faol a'zosi sifatida his qila boshlaydi. Til bilish darajasi past bo'lgan talabalar esa moslashuv jarayonida ko'proq ijtimoiy cheklanishlar va kommunikativ to'siqlarga duch keladi.

Ijtimoiy moslashuv darajasi talabalarning o'zbek madaniy muhiti, sport jamoasi qoidalari va kundalik kommunikativ vaziyatlarga bo'lgan munosabati bilan bog'liq holda shakllanishi aniqlandi. Shu asosda respondentlar ijtimoiy moslashuv darajasiga ko'ra uch guruhga ajratildi.

Jadval 3. Ijtimoiy moslashuv darajasi

Daraja	Talabalar soni	Foiz (%)
Yuqori moslashuv	9	36%
O'rtacha moslashuv	11	44%
Past moslashuv	5	20%
Jami	25	100%

Jadval natijalariga ko'ra, respondentlarning eng katta qismi (44 %) o'rtacha darajada ijtimoiy moslashuvga ega ekanligi aniqlangan. Ushbu guruh vakillari sport jamoasi faoliyatida faol ishtirok etsa-da, ayrim madaniy va kommunikativ vaziyatlarda hali to'liq erkinlikka ega emas. Yuqori moslashuv darajasiga ega talabalar (36 %) esa jamoa ichida yetakchilikka moyilligi, erkin muloqot qila olishi va tez integratsiyalashuvi bilan ajralib turadi. Past moslashuv darajasidagi talabalar (20 %) esa ko'proq til to'siqlari hamda yangi madaniy muhitga moslashishdagi qiyinchiliklar bilan tavsiflanadi.

Natijalar umumiy tahlili shuni ko'rsatadiki, o'zbek tili darslari talabalarning ijtimoiy moslashuvini tezlashtiruvchi muhim omil bo'lib, bu jarayon bevosita ularning identiteti shakllanishiga, ya'ni o'zini yangi sport va madaniy muhitning to'laqonli a'zosi sifatida anglashi hamda qabul qilishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Tadqiqot davomida o'zbek tili kompetensiyasi va dzyudo mashg'ulotlaridagi sport samaradorligi o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik kuzatishlar hamda murabbiylar fikrlari asosida tahlil qilindi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, tilni yuqori darajada biladigan talabalar mashg'ulotlar jarayonida berilgan texnik va taktik topshiriqlarni tez o'zlashtiradi, harakatlarni aniq bajaradi hamda xatolar soni kam bo'ladi. O'rtacha darajadagi talabalar ko'rsatmalarni umumiy mazmunda tushunadi, biroq murakkab texnik elementlarni bajarishda qo'shimcha tushuntirishlarga ehtiyoj sezadi. Til kompetensiyasi past bo'lgan talabalar esa ko'proq takroriy ko'rsatmalar va vizual namunalarga tayanadi, bu esa ularning mashg'ulotlardagi tezkorlik va aniqlik darajasiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Sport samaradorligi til kompetensiyasi bilan bevosita bog'liq bo'lib, o'zbek tili darslarida faol ishtirok etish dzyudo mashg'ulotlarida natijadorlikni oshirishga xizmat qilishi aniqlandi. Shu asosda respondentlar til darajasi va sport samaradorligi o'rtasidagi bog'liqlikka ko'ra uch asosiy guruhga ajratildi.

Jadval 4. Til kompetensiyasi va sport samaradorligi o'rtasidagi bog'liqlik

Til darajasi	Sport samaradorligi darajasi	Kuzatuv natijasi
Yuqori	Juda yuqori	Tez o'zlashtirish, kam xato, mustaqil ishlash
O'rtacha	O'rtacha	Qisman tushunish, ba'zan takror talab etiladi
Past	Past	Sekin o'zlashtirish, ko'p yordamga ehtiyoj

Jadval natijalariga ko'ra, til kompetensiyasi yuqori bo'lgan talabalar sport samaradorligi jihatidan ham yuqori natijalar ko'rsatgan. Ular murabbiy ko'rsatmalarini tez qabul qilib, mashg'ulot jarayonida mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatiga ega ekanligi bilan ajralib turadi. O'rtacha darajadagi talabalar esa barqaror, biroq to'liq mustaqil ishlashga hali to'liq tayyor emasligi kuzatildi. Past darajadagi talabalar esa

ko'proq yordam va qayta tushuntirishga muhtoj bo'lib, bu holat ularning mashg'ulot samaradorligini pasaytiradi.

Natijalar umumiy xulosasi shuni ko'rsatadiki, o'zbek tili kompetensiyasi sport faoliyatining samaradorligini oshiruvchi muhim omil bo'lib, u dzyudo mashg'ulotlarida texnik aniqlik, tezkorlik va jamoaviy uyg'unlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

Tadqiqot natijalari umumlashtirilganda, o'zbek tili darslarining dzyudo yo'nalishida tahsil olayotgan turkman talabalarining identitetini shakllantirish jarayonida kompleks va ko'p qirrali ta'sir ko'rsatishi aniqlandi. Olingan empirik ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, til kompetensiyasi faqat kommunikativ vosita sifatida emas, balki sport faoliyati, ijtimoiy moslashuv va madaniy integratsiyaning asosiy determinanti sifatida ham muhim ahamiyatga ega.

Avvalo, tilni egallash darajasi talabalar o'rtasida sport mashg'ulotlarini tushunish, murabbiy ko'rsatmalarini tez qabul qilish va texnik harakatlarni to'g'ri bajarish jarayoniga bevosita ta'sir qilishi kuzatildi. Yuqori darajadagi til kompetensiyasiga ega talabalar sport jarayonida faolroq, mustaqilroq va jamoaviy ishda tashabbuskor ekanligi bilan ajralib turadi. Bu holat ularning nafaqat jismoniy tayyorgarligini, balki psixologik barqarorligini ham mustahkamlashga xizmat qiladi.

Shu bilan birga, o'rtacha va past darajadagi til kompetensiyasiga ega talabalar orasida moslashuv jarayoni nisbatan sekin kechishi aniqlandi. Bu guruhlarda kommunikativ to'siqlar mavjudligi sababli, murabbiy bilan bevosita muloqot cheklangan bo'lib, natijada sport topshiriqlarini bajarishda ko'proq yordam va takroriy tushuntirish talab etiladi. Biroq vaqt o'tishi bilan o'zbek tili darslarida muntazam ishtirok etish bu farqni kamaytirib borishi kuzatildi.

Ijtimoiy moslashuv nuqtayi nazaridan ham muhim natijalar qayd etildi. Talabalarining sport jamoasiga integratsiyalashuvi til bilish darajasi bilan chambarchas bog'liq ekanligi tasdiqlandi. O'zbek tilini yaxshi biladigan talabalar jamoada tez o'z o'rnini topadi, jamoadoshlar bilan erkin muloqot qiladi va sport muhitining norasmiy qoidalarini tez o'zlashtiradi. Bu esa ularning ijtimoiy identitetining tezroq shakllanishiga olib keladi.

Identitet shakllanishi jarayonida "ikki yo'nalishli identitet" modeli yaqqol kuzatildi, ya'ni talabalar bir vaqtning o'zida o'z milliy (turkman) identitetini saqlagan holda, o'zbek sport-madaniy muhitiga moslashgan yangi ijtimoiy identitet elementlarini ham o'zlashtirgan. Bu jarayon konflikt emas, balki integratsion xarakterga ega bo'lib, shaxsning moslashuvchanligini oshiradi.

Shuningdek, o'zbek tili darslari nafaqat lingvistik bilim berish, balki sportchilarning psixologik ishonchini oshirish, jamoaviylik hissini kuchaytirish va kommunikativ stressni kamaytirishda ham muhim vosita ekanligi aniqlandi. Bu esa sport samaradorligiga bilvosita, lekin sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Tadqiqot natijalari o'zbek tili darslarini sport ta'limi tizimiga integratsiya qilish zarurligini asoslaydi. Til o'qitish jarayoni sportchilar uchun faqat akademik talab emas, balki ularning professional rivojlanishi, ijtimoiy moslashuvi va identitet shakllanishining muhim komponenti sifatida qaralishi lozim.

MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari o'zbek tili darslarining dzyudo yo'nalishida tahsil olayotgan turkman talabalarini identitetini shakllantirish jarayonida muhim ijtimoiy-pedagogik omil ekanligini ko'rsatdi. Olingan empirik ma'lumotlar avvalgi nazariy qarashlar bilan solishtirilganda, til kompetensiyasi, ijtimoiy moslashuv va sport samaradorligi o'rtasida o'zaro kuchli bog'liqlik mavjudligi yana bir bor tasdiqlandi. Bu esa til o'qitish jarayonini faqat lingvistik bilim berish bilan cheklamadan, uni integrativ pedagogik jarayon sifatida ko'rish zarurligini ko'rsatadi.

Avvalo, Eriksonning identitet shakllanishi haqidagi psixososial yondashuvi mazkur tadqiqot natijalari bilan mos keladi, chunki talabalar yosh davrida yangi ijtimoiy muhitga kirish jarayonida o'z "Men" konsepsiyasini qayta shakllantiradi. O'zbek tili darslari bu jarayonda vositachi funksiyani bajarib, talabalar uchun yangi madaniy muhitni tushunish va qabul qilish imkonini yaratadi. Bu holat, ayniqsa, sport muhitida yaqqol namoyon bo'ladi, chunki dzyudo mashg'ulotlari tezkor kommunikatsiya va aniq tushunishni talab qiladi.

Shuningdek, Mead va Cooley tomonidan ilgari surilgan "ijtimoiy oyna" nazariyasi ham tadqiqot natijalarini izohlashda muhim ahamiyatga ega. Talabalar o'zlarini sport jamoasi a'zolari orqali idrok etadi, ya'ni murabbiy va jamoadoshlarining munosabati ularning o'zini anglashiga bevosita ta'sir qiladi. O'zbek tilini yaxshi biladigan talabalar jamoada ijobiy qabul qilinishi natijasida o'ziga bo'lgan ishonchi ortadi va bu identitetning ijobiy shakllanishiga olib keladi.

Tadqiqotda aniqlangan yana bir muhim jihat — til kompetensiyasining sport samaradorligiga bevosita ta'siridir. Bu natija Hymesning kommunikativ kompetensiya nazariyasi bilan hamohang bo'lib,

tilni real kommunikativ vaziyatlarda qo'llay olish qobiliyati amaliy faoliyat samaradorligini oshirishini ko'rsatadi. Dzyudo mashg'ulotlarida murabbiy ko'rsatmalarini tez tushunish va to'g'ri bajarish sport natijalariga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Bundan tashqari, tadqiqot natijalari Bourdieu tomonidan ishlab chiqilgan "ijtimoiy maydon" konsepsiyasi bilan ham izohlanishi mumkin. Sport maydonida talabalar nafaqat jismoniy ko'nikmalarni, balki ijtimoiy kapitalni ham shakllantiradi. O'zbek tilini bilish bu ijtimoiy kapitalni oshiruvchi omil bo'lib, sportchilar o'rtasidagi aloqalarni mustahkamlaydi va jamoaviy birlikni kuchaytiradi.

Shu bilan birga, tadqiqot davomida ayrim cheklovlar ham kuzatildi. Xususan, tanlanma hajmining nisbatan kichikligi natijalarni umumlashtirish imkoniyatini biroz cheklaydi. Bundan tashqari, til kompetensiyasining sport natijalariga ta'siri ko'proq sifat jihatidan baholangan bo'lib, kelgusida bu jarayonni aniq statistik modellar orqali chuqurroq tahlil qilish zarur.

Muhokama natijalari shuni ko'rsatadiki, o'zbek tili darslari sport ta'limi tizimida integrativ yondashuv asosida tashkil etilganda, u nafaqat kommunikativ kompetensiyani, balki ijtimoiy moslashuv va identitet shakllanishini ham samarali qo'llab-quvvatlaydi. Bu esa sportchilarni professional va madaniy jihatdan rivojlantirishda kompleks pedagogik yondashuv zarurligini tasdiqlaydi.

XULOSA

O'zbek tili darslari sport ta'limi muhitida, xususan, dzyudo yo'nalishida tahsil olayotgan turkman talabalari uchun nafaqat til o'rganish jarayoni, balki keng qamrovli ijtimoiy-madaniy moslashuv vositasi sifatida namoyon bo'ladi. Tilni egallash sportchilar o'rtasida samarali kommunikatsiyani ta'minlab, murabbiy ko'rsatmalarini aniq va tezkor qabul qilish imkonini oshiradi. Bu esa jamoaviy mashg'ulotlarda uyg'unlik va intizomning kuchayishiga xizmat qiladi. Shuningdek, til muhiti orqali talabalar yangi madaniy qadriyatlarni qabul qilish, sport jamoasida o'z o'rnini topish hamda o'zini yangi ijtimoiy sharoitda erkin his qilish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu jarayon shaxsning o'zini anglash doirasini kengaytirib, ko'p madaniyatli identitet elementlarining shakllanishiga olib keladi. Sport faoliyati bilan bog'liq kommunikativ vaziyatlarda til bilimining ahamiyati alohida o'rin tutadi. Tezkor qaror qabul qilish, texnik topshiriqlarni to'g'ri bajarish va jamoaviy hamkorlikni mustahkamlash bevosita til orqali amalga oshadigan muloqot sifatiga bog'liqdir. Shu bois, til o'rganish jarayoni sportchilarning professional rivojlanishida muhim omil hisoblanadi. Til va sport integratsiyasi shaxsning ijtimoiylashuvi, madaniy moslashuvi hamda kasbiy shakllanishida muhim rol o'ynaydi. Bunday yondashuv ta'lim jarayonida kompleks rivojlanish tamoyillarini kuchaytiradi va sportchilar uchun ko'p qirrali rivojlanish imkoniyatlarini yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Erikson E.H. Identity: Youth and Crisis. – New York: W. W. Norton & Company, 1968. – 336 p.
2. Mead G.H. Mind, Self, and Society. – Chicago: University of Chicago Press, 1934. – 400 p.
3. Cooley C.H. Human Nature and the Social Order. – New York: Charles Scribner's Sons, 1902. – 422 p.
4. Castells M. The Power of Identity. – Oxford: Blackwell Publishers, 1997. – 461 p.
5. Hymes D. On Communicative Competence // Sociolinguistics. – Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1972. – P. 269–293.
6. Bourdieu P. Outline of a Theory of Practice. – Cambridge: Cambridge University Press, 1977. – 248 p.
7. Kadirova S. Til o'qitish metodikasi va madaniy integratsiya. – Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti, 2020. – 176 b.
8. Mahmudov A. O'zbek tilini o'qitishda kommunikativ yondashuv. – Toshkent: Fan, 2019. – 152 b.
9. Karimova N. Etnopedagogika asoslari. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2019. – 184 b.
10. Johnson L. Language Competence in Sports Training Environments // Journal of Sport Psychology. – 2021. – Vol. 12, No. 3. – P. 65–82.